

Helena Kalábová

Integrované vzdělávání pomáhajících profesí

ORCID: 0000-0002-4891-6701

kalabova.helena@ujak.cz

**LABIRYNT ŚWIATA KOMENŚKIEGO
W ODBICIU PONOWOCZESNEGO KRYZYSU
RODZINY**

**KOMENSKÉHO LABYRINT SVĚTA
V REFLEXI POSTMODERNÍ KRIZE RODINY**

**COMENIUS' LABYRINTH OF THE WORLD
IN THE REFLECTION OF THE POSTMODERN
CRISIS OF THE FAMILY**

ABSTRAKT

Tekst opisuje istnienie człowieka w porządku świata, zakotwiczonego w rodzinie i domu na tle aktualnej istoty bytu w społeczeństwie ponowoczesnym. Partnerstwo i relacja, jako podstawowa możliwość bezpiecznej przestrzeni z możliwością zaufania, bezpieczeństwa i akceptacji, otwiera możliwość prawidłowego rozwoju człowieka. Pole emocjonalne rodziny jako współpracująca energia z możliwością spełnienia partnerstwa i rodzicielstwa z transgenicznym nakładaniem się, ma na celu prawdziwe

ludzkie bytowanie substancjalne. Niepowodzenie, objawiające się dysaretacją, komplikuje proces socjalizacji i prowadzi do rozszczenia edukacji resocjalizacyjnej.

Słowa kluczowe: Rodzina, dom, istota bytu, ontologia, ontyczność, pole emocjonalne rodziny, yin i yang, partnerstwo, edukacja.

ABSTRAKT

Text popisuje existenci člověka v řádu světa, ukotveného v rodině a domově na pozadí současné podstaty bytí v postmoderní společnosti. Partnerství a vztahovost, jako zakládající možnost bezpečného prostoru s možností důvěry, bezpečí a přijetí, otevírá možnost řádného vývoje člověka. Emoční pole rodiny jako kooperující energie s možností naplnění partnerství a rodičovství s přesahem transgeneračním, cílí k pravé lidské podstatné existenci. Selhání, projevující se dysaretací, komplikuje socializační proces a vede k nároku resocializační výchovy.

Klíčová slova: Rodina, domov, podstata bytí, ontologie, onticity, emoční pole rodiny, jin a yang, partnerství, výchova.

ABSTRACT

The article describes the existence of man in the order of the world, anchored in a family and home against the background of the current importance of a human being in the post-modern society. Partnership and relationship bonds, as the founding possibility of secure space with the chance for trust as well as of safety and acceptance, open the ability to a proper development of a man. The emotional field of a family as cooperating energy with the hope to fulfil partnership and parenthood with transgenerational overlap aims to the genuinely essential human existence. Failure manifested by dysaretaion complicates the process of socialisation and leads to the claim of education of resocialisation.

Key words: Family, Home, The essence of being, Ontology, Onticity, The emotional field of family, Yin and Yang, Partnership, Upbringing.

ÚVOD

Člověk svým zrozením vystupuje z prazákladu světa [Palouš, 2010] a svým habituálním pohybem po životní cestě realizuje svojí jedinečnou, originální existenci ve společenství světa. Je mimořádnou bytostí se schopností v řádu existovat i řád zjednávat. Výchova, jako určité záměrné působení jednoho člověka na druhého, s jasným a předem určeným cílem **přivádět – otevírat cestu k pravé lidské podobě** v možnosti plné šíře životního pohybu v konkrétnosti individuality člověka, tvoří základ. Lidskou podobou se míní otevřenost člověka ke svobodě s možností autenticity (autenticus- sám, vlastní, svůj) a originality. Člověk, jako originální bytost, existující v časoprostoru svého žití (v určitém místě a na určitou dobu) si díky logu uvědomuje bytostnou vymezenost a tím je privilegovaný v řádu světa. Ve svém žití je předurčen k hledání smyslu a poslání v bytostně daném životním rozvrhu. Rozením se člověk vynořuje z prazákladu univerza do ex-sistence (vystoupení) a stává se individuem. Po celou dobu svého žití od zrození ke smrti, jako nejzazší možnosti existence, je vystaven nároku pohybu individuace (dle Platóna „to heauto kinoun“-vlastní pohyb), nároku být autentický, volit mezi možnostmi a odpovídat na přicházející výzvy vhodným, dobrým způsobem. A právě tímto způsobem řád zjednává a dle J.A.Komenského je pomocníkem Božím. Základem výchovy je stupňování existence, což je zároveň schopnost náhledu nicoty a existenciální úzkosti, kterou se nicota ohlašuje. K lidství existenciální úzkost patří, je spojena se starostmi o svět, což je v přeneseném pojetí starost konkrétního člověka o sebe samotného, o druhého a o svět. Výchova jako celoživotní proces pečuje o člověka, ale také o polis (obec) a celek světa. Člověk výchovně „neopečovávaný“ se odevzdává bezmeznu (apeiron) a požívačnosti. Naopak duše – psyché, která je postavena do PAIDEIA, se připravuje na obrat směrem vzhůru- k reflexi a možnému náhledu. Současné úvahy o smyslu a cílech výchovy přivádějí k zamýšlení nad samotným smyslem

v naší konkrétní postmoderní době. A právě v této souvislosti si jasně uvědomíme myšlenky Komenského v přesahu staletí – člověk, existující jako originální, jedinečná bytost je předurčen žít ve společnosti a měl by se zaměřovat na to pravé, co může poskytnout život v harmonii – na své nitro, skrze které nalezne Boha – řád, spravedlnost, pravdu, vesmír...

Rodina a domov je základem a významným fenoménem. Tak, jako každý fenomén i rodina a domov vystupují z pozadí, ukazují se, vstupují do zjevu – fenomenalizují se.

SOUČASNÁ RODINA – MÍSTO DOMOVŠTĚNÍ ČLOVĚKA

Sociologické studie o současném stavu rodiny objasní jen určitou část a ontologická podstata tohoto fenoménu nebude ozřejmena. Pokud se současná rodina a domov pojímá tak, že na dané otázky je předem známá odpověď, nebude možno tímto způsobem vést úvahy fenomenologicky cílící k podstatě skrytosti. Fenomenologické porozumění jevu znamená hledat otázku na odpověď, která přichází jako určitá danost stavu či situace, Tím se otevírá možnost určitého vyvstávání, vystoupení ze skrytosti do neskrytosti, což je ve fenomenologii pravdou ve smyslu řecké aletheia (αληθεια).

Co je však odpovědí a zároveň výzvou k hledání otázek na stav současné rodiny a současného domova a vztahovosti v něm? Současná rodina v původních danostech se vytrácí. Domov, v původním významu, se stává redundantním pojmem. Podstatné se změnilo! Původní význam rodiny v posvátném, archetypálním nastavení rovnovážné a vzájemně se naplňující energie ženy a muže jakoby pozbyl platnosti. Tak, jak se změnil celý svět v kontextu pozitivistického, materialistického myšlení, změnilo se i emoční pole rodiny ve své původní nastavenosti. Jako vše i rodina byla pochopena materialisticky, vědecky, pozitivisticky.

„Rodina“ je odpovědí na otázky z pozadí. Co je tímto pozadím? Je jím to, co je ontologicky podstatné pro veškeré současné ukazování, pro veškerou fenomenalizaci současné existence každého člověka na Zemi. Pozadím je podstata bytí v současné době. Tázat se po této podstatě je v možnosti filosoficko – antropologických úvah o existenci člověka v postmoderní době, ve které prožívá svojí každodennost žití.

Podstatou dnešního žití, bytí, je nietzscheovská vůle k moci. Co to znamená pro habitus života? Především to, že jako jediná opravdová skutečnost se ustavuje to, co je účinkem moci, účinkem síly [Hogenová, 2008]. Problém však nastává v samém základu moci, která vstupuje do zjevu jen tehdy, když se zvyšuje. Adorace moci má za následek výkonovou společnost, která je ve své založenosti v přesahu výkonu ve všech oblastech lidského činění – v ekonomii, sportu, vědě, umění, v celém habitu života. V těchto kontextech, které je možno označit za „přemocňování“ v životě každého člověka, se rodina postupně stala něčím, co tuto tendenci brzdí a i ona pozměnila své principy původní nastavenosti. Výsledkem je strach a stoupající úzkost, mající mnoho podob, v základu však jedno společné – obava ze smrti, z konečnosti, ze ztráty moci, ze stárnutí, z bezmoci a nemoci. Obava z nenaplnění podstaty každodenního nároku výkonové společnosti, v založenosti požadavku „růst růstu“ a nietzscheovské přemocňování. Zde je možno zahlédnout jádro problému, který je obecně nazýván posthegemonickým chaosem s následkem pozbytí původních archetypálních nastaveností ve vztahovosti člověka k blízkým lidem v rodině, ale i k širší společnosti (původní řecká Polis) a také k celku světa. Chybí dialog ve své opravdovosti. Platónův Sókrates, jako první filosof výchovy, zosobňuje opravdové hledání pravdy v dialogickém rozhovoru. Ve slovu dia-log zaznívá významová podstata, která rozhovorem mezi dvěma subjekty proniká na světlo světa. A právě v rodině, v konkrétnosti místa s možností domovštění, se tato možnost zakládá.

Existenciální úzkost, kterou člověk v životě prožívá, je možno velmi dobře pochopit přes existenciál: svoboda a otevřenost. Lidskou „volnost“, kterou je provázen i prožitek těsně po narození, je možno psychologicko- filosoficky označit za pohyb nitra i vnějšku mezi „zde a tam“, s nárokem rizika prohry, stále v nároku vy- stupování směrem ven do nejistého, nezajištěného prostoru spolubytí, směřujícího k horizontu života, ke smrti. Je to však svět, kde společně lidé existují a právě svojí existencí svět vytvářejí. Jedinec, jako jedinečná, originální bytost se svým životem účastní na tvorbě světa, je jeho tvůrcem a tím svět přímo ovlivňuje.

Člověk ve své temporální časovosti je v neustálém habituálním pohybu (tělo a mysl v jednotě), provázáním času minulého, přítomného a budoucího v jeden celek je mu umožněno pobývání v tzv. ohňovém středu – mezi zemí a nebem, společně s ostatními lidmi a Bohem [Heidegger, 1996]. Ohňovým středem je míněno místo s nabídkou laskavosti, přijetí, bezpodmínečné akceptace originality každého, v tomto místě prodlévajícího a pobývacího (po-byt), což v počátcích existence každého člověka prezentuje domov.

Zde je možno zahlédnout hluboký problém současnosti, zasahující a hlavně obsahující samu podstatu bytí. K pochopení a následně možné intervenci, nastolující ztracenou aretaci,¹ je nutný ontologický vhled a porozumění, který ve svém rozsáhlém díle nabízejí Jan Ámos Komenský a navazujíc v jeho tradici myšlení významní komeniologové – Radim Palouš, Jan Patočka a fenomenoložka Anna Hogenová v myšlenkové linii Martina Heideggera.

¹ Areté – jako výraz se poprvé vyskytuje v řecké písemné tradici v 6. st. př. n. l., většinou zmiňován v souvislosti se spravedlností, vztahováno k ideji Dobra a odkazuje na filosofickou životní orientaci člověka.

JAN PATOČKA –FENOMENOLOG V MYŠLENKOVÉ LINII JANA ÁMOSE KOMENSKÉHO

Jan Patočka v souznění s Komenským spatřuje péči o duši ve smyslu všeobecné vzdělanosti jako základní smysl světa, života, existence. Výchova ve svém komplexu nez kvalitní jen život jednotlivce, ale celé společnosti a přispěje i k nápravě světa. Komenský i Patočka spatřují cestu k nápravě v možnosti člověka pochopit jednotlivosti ve svém životě, v určité reflexi a náhledu, ale také v určité ukotvenosti a uvědomění si neustále probíhající změny – aleosis a nutnosti na ni přiměřeným způsobem reagovat. Přiměřeným způsobem je myšlena určitá aretace (rovnováha, dobro) ve smyslu jednoty člověka v celku světa. Právě pedagogika, jako součást péče o duši, tuto možnost nabízí. Proto je nutno celý lidský život pojímat jako přípravu, jako školu, člověk existuje ve své situovanosti, ze které nemůže vystoupit, ale je třeba si uvědomit, že právě tato situovanost je jen částí celku - světa, ve kterém daný jedinec realizuje svůj životní pohyb. Lidská existence je pohybem a lidský život je určitým vystupováním. Jan Patočka ve svém filosofickém myšlení rozlišuje tři základní pohyby, první nazývá zakotvením, druhý sebedloužováním (sebeprojekcí) a třetí pohyb sebenalezením. Tento pohyb vnímá jako završující, dávající smysl dvěma předešlým. Každý tento pohyb však vyžaduje svůj referent, nepohybující se, ale umožňující pohybu se jevit – vystupovat do zjevnosti. Takovým referentem dle Jana Patočky je země jako pevná opora a základna pro pohyb člověka i věcí, ale také mocná a pevná – vládnucí nad živly a věcmi, nad životem i smrtí, nad zrozením a skonem.

První životní pohyb je podmínkou dalších, ale je jimi také modifikován („lámán“) a velmi často je opomíjen v úvahách o výchově a vzdělávání. Tento životní pohyb, z hlediska časového cyklu, neodmyslitelně souvisí s minulostí. Podle Patočky jde v tomto pohybu o „vrůstání do světa, do něhož je lidská bytost postavena, přijetí situace, je totiž bytost-

ně podmíněno tím, že je zároveň ona sama přijata tím, do čeho je postavena. Teprve na základě toho, že je takto přijata: může převzít ty vlastní možnosti, které jsou s ní stejně původní, a rozvíjet je.“ [Patočka 1969, s. 695]. Pohyb člověka je vždy spolupohybem ve vztahovosti s druhými lidmi. Ve světě je člověk odkázán na druhého člověka, a to zvláště v počátku svého života velmi významně. Jedná se o potřebu bezpečí, důvěry, přijetí a tepla ve smyslu přirození se do skupiny blízkých lidí, přimknutí se, přichýlení se s nárokem ochrany. Pokud tyto potřeby nejsou naplněny, přináší to v dalším žití člověka významné problémy. Tento spolupohyb má také jednu podstatnou záležitost. Jedná se o určitou vztáznost k Zemi, která je nejen instinktivní jistotou se svojí pevností, ale také určitou mocí, která oslovuje tělesnost člověka. V druhém pohybu dle Patočky člověk uskutečňuje svojí reprodukci života. Janem Patočkou je označen za „prodloužením existence člověka od věcí, vytváření věcí, formování života skrze formování věcí“ [Patočka, 1995, s. 106]. Jsou zde jasně dané a vlastní tři existenciály: boj, utrpení a provinilost. Tyto existenciály provázejí člověka v jeho žití bez možnosti zbavení se jich, bez možnosti vytrhnutí a v platnosti jsou jednou pro vždy. Tím, že člověk pečuje sám o sebe, o druhé v domově, kde je i rodinný krb a teplo, pracuje, naplňuje podstatu druhého životního pohybu. Navázání na první, instinktivně-afektivní pohyb, umožňuje ve druhém pohybu porozumění věcným vztahům, ale i osobním vztahům a zájmům. Člověk řád zjednává a v řádu pak ex-sistuje (vystupuje). Již naznačeným třetím pohybem je „sebenalezení“ skrze poznání a uvědomění si dočasnosti, smrtelnosti, souvisí se směřováním do budoucnosti, s časem budoucím, což představuje nebytí, smrt. Jan Patočka [1995, s. 109] říká: „Pochopit existenci jako pohyb znamená pojmout člověka jako světovou a svět-skou bytost. Bytost, která nejen je na světě, jak říká Heidegger, nýbrž která je sama složkou světového procesu. Tento pohyb, protože je právě něčím, co jest, ale ve formě pohybu existence, je bytí, které sobě rozumí; je to takové bytí, které umožňuje jasnost, porozumění, poznání, prav-

du“. V průlomovém pohybu je tedy podle Patočky obsažena šance vést „život založený v pravdě“, navrátit se k Bohu a být Božím pomocníkem.

RODINA – OTEVÍRAJÍCÍ MOŽNOST „POČÁTKOVÁNÍ“

Dítě, zrozené do tohoto světa, ke svému zdárnému vývoji potřebuje bezpodmínečné přijetí, lásku, bezpečí, teplo, tělesný kontakt a spolehlivost. Pokud toto není naplněno, nedochází k optimálnímu vývoji a následně dojde k nedostatečnému odštěpení dobrých a špatných mezilidských zkušeností [neschopnost zážitky identifikovat]. Mít důvěru k sobě samému, nepodléhat slídění a nutnosti zajišťování se, být v něčem doma a domov poskytovat - to vše je v nároku naplnit dobrý život. Co je však tím dobrým životem? Dle J.Á.Komenského i Jana Patočky starost o sebe, ale zejména o druhé, starost o dobro světa. Nejen v době postmoderní velkým problémem. Jistota ve smyslu certituda v existenci člověka neexistuje. Život v nezajištěnosti je podstatou bytí a tím, že se člověk při-rodí na svět, je zatěžkán nárokem tento úděl přijmout. Pokud člověk nemá otevřenost k této akceptaci je v neustálém útěku od sebe samého, od přítomnosti do budoucnosti s touhou po zabezpečení, ale také po zapomnění na svůj úděl. Naše existence v době příliš pozdní, navzdory adoraci moci je ne-mocná. Cesta k uzdravení je v návratu k původní myšlence jednoty a v pochopení celku existence člověka ve světě a v zakládající myšlence – člověk je za svět odpovědný a je pomocníkem Božím. Do určitého řádu se přirozuje, má úkol se svým životním pohybem stát řádnou bytostí, řád zjednávat a ve svých potomcích nacházet a výchovou otevírat možnost řád uchovat generacím příštím. K tomuto výkonu života nepostačí pouhé začátkování, bez originality habituálního pohybu, nemající založenost ve výchově. Člověku je třeba počátkování, což je možností k nápravě „věcí lidských“.

ZÁVĚR

Člověk při svém zrození přichází do světa viditelného, ale i neviditelného. Školou moudrosti je přirozený svět, sama příroda v té nejvyšší božské moudrosti. A právě zde je člověk vychováván a vzděláván. Nejsou důležité jen vědomosti, které umožňují určitou dispozici k výkonu, daleko důležitější je celkový smysl tzv. praxis [Palouš, 1992]. Jedná se o schopnost člověka existovat v řádu světa v maximálně možné své nastavenosti a schopnosti uskutečňovat životní pohyb - řádně žít a řád tím zjednávat.

Úkolem nejen pedagogiky, ale všech sociálních věd ve 21. století je péče o duši člověka a podněcování jejího pohybu s možností patřičné výšky, nadhledu a schopnosti bytostného tázání se po podstatnostech. Bohatost života je dána vztahovostí, která jako autenticita prožívání každého člověka se vyjevuje situovaností – situací. Tento pojem neoznačuje jen faktickou danost, ale zároveň otevírá cestu k možné změně. Smysl výchovy souvisí s celkovým smyslem života, tedy i s celkovým smyslem bytí. Svět povolává člověka k autentické účasti na smysluplném životě, na celkové možnosti existovat. Cílem výchovy je připravit člověka na tento úděl. Jan Ámos Komenský k současnému člověku hovoří a staletí nikterak neutlumily sílu ani význam jeho myšlenek, jeho dědictví. Jistě by souhlasil se svým pokračovatelem, Radimem Paloušem, ... *“pokud se toto podaří, je člověk přiveden i k určité poslušnosti, ale také k oslovitelnosti tajemstvím“* [Palouš, kolokviání přednáška, PefF UK Praha, 2007].

LITERATURA

- Heidegger, Martin (2006), *Básnický bydlí člověk*. Praha: Oikoymenh.
Hogenová, Anna (2008), *Jak pečujeme o svou duši?* Praha: PedF UK.
Hogenová, Anna (2009), *Starost o duši*. Praha: PedF UK.

- Chvála, Vladislav, Trapková, Ludmila (2008), *Rodinná terapie a teorie jing-jangu*. Praha: Portál.
- Kalábová, Helena (2016), *Parental alienation syndrome – dysaretaion i transmission*. Prohuman. [online]. Dostupné z: <http://www.prohuman.sk/pedagogika/vychova-cloveka-ve-3-tisicileti>.
- Komenský, Jan, Amos (2018), *Labyrint světa a ráj duše*. Brno: Edika.
- Merleau-Ponty, Maurice (1998), *Viditelné a neviditelné*. Praha: Oikuméné.
- Palouš, Radim (2019), *Filosofická reflexe*. Praha: UK Karolinum.
- Palouš, Radim (2008), *Heretická škola*. Praha: Oikuméné.
- Patočka, Jan, Chvatík, Ivan, Kouba, Pavel (1996), *Péče o duši*. Praha: Oikuméne.